

ban, ahol együtt van mindaz, ami a Bartók—Kodály-féle zenei folklór kutatásokból, Ady, Móricz történeti és politikai nézeteiből, Szabó Dezső ideológiájából (legelső sorban éppen ebből!) a húszas években induló népi orientációjú értelmiség általa számára leszűrődött, kiegészítve azokkal a tanulságokkal, eszmékkel, amelyeket a népi mozgalom művészi és ideológiai alkotásai, valamint a kor történelemírása és néprajztudománya kínáltak. Nemcsak egyes nézetek hatásáról, némely meghatározott történelmi jelenségek megközelítésének és megítélésének átvételéről van itt szó. Közkinccsé vált, a népi értelmiségben elterjedt, sokak által ismert és hangoztatott, tipikus nézetekre épült Féja irodalomszemlélete és irodalomtörténeti munkássága. Formulák, toposzok tára tehát, a forrásául szolgáló gondolatkészlethez viszonyítva főként a teljes folyamatot bemutató módszeressége és egyes részletek újszerű megvilágítása tüntet fel egyéni ráadást.

Ha azt a koncepciót, amelyet — a teljesség igénye nélkül — megkíséreltünk kiolvasni és rekonstruálni Féja irodalomtörténeti munkáiból, az irodalomelmélet vagy irodalomtudomány nemzetközi fejlődésével hasonlítjuk össze futólag, szembetűnő a rokonsága egy jellegzetesen XIX. századi felfogással, Taine és követői elgondolásaival. Mint ők, mint nálunk Beöthy Zsolt, az irodalmat a nemzeti jelleg kifejeződéseként fogja fel, vizsgálódásait nagyrészt az irodalmon kívüli jelenségekre koncentrálja, az értékelésben főleg tartalmi kritériumok vezetnek. Sajnos, rá is érvényes az a szigorú kritika, amelyet H. Markiewicz a Taine utáni általánosításokról (európai érvénnyel) mond: „mellőzhetjük azokat az elméleteket, melyek az irodalmak különbözőségét a földrajzi környezet sajátosságaival, a nemzeti tényezővel, a nemzeti, törzsi ill. faji tényezővel magyarázzák: ezek nem jutottak túl a tudomány előtti intuíciók vagy áltudományos spekulációk stádiumán (...), s legnagyobbbrészt kompromittálódtak a nacionalista és fasiszta mozgalmak szolgálatában. A nemzeti jelleg problémája és ennek hatása az egyes nemzeti irodalmak sajátos jegeinek a kialakulására továbbra is tudományos feldolgozásra vár.”⁸⁰

Csűrös Miklós

Krúdy Gyula kritikai utókor

Négy évtizedes írói pályafutásából mindössze ha öt esztendő volt — népszerűség tekintetében is — igazán sikeres. A *vörös postakocsi* 1913. évi *A Hét*-beli megjelenését gyors egymásutánban három kötetkiadás követte, majd az 1920-as negyedik edícióval a regény elérte az akkoriban rendkívüli húszszáz példányszámot. És ezzel le is zárult az a korszak, amikor Krúdy írói munkássága valóban a közérdeklődés homlokterében állt. Egyik nyilatkozatában ő maga jegyzi meg keserűen, hogy a háború után már csak *Álmoskönyve* volt igazán kelendő. Ha ebben van is némi túlzás, hiszen számos elbeszélése és nagy regénye ebben az utolsó periódusban jelent meg — nemcsak a sajtó hasábjain szinte napról napra, hanem többek között két gyűjteményes kiadás (1925, 1928) keretében és azon kívül számos kötetben is — népszerűségének fokozatos hanyatlása mégis kétségtelen tény. Több nagy regényére — különösen az utolsó években — már nem talál kiadót, műveinek gyűjteményes kiadása körül állandó vitát folytat az Athenaeummal, e korszakbeli publicisztikai írásainak csak egy töredékét tudja kötetbe gyűjteni. Ha élete alkonyán íróársai nem gondolnak rá a Baumgarten-díjjal és a PEN Nagydíjjal, úgy teljes elfeledettségben kellett volna meghalnia. Utolsó elbeszéléskötetét, *Az élet álom* címűt, így is saját költségén kellett kiadnia, és mint ismeretes 1933 májusában a legnagyobb nyomorban halt meg.

Az olvasók és a kiadók közönyéhez, érdeklődésének hiányához az utolsó években bizonyos fokig a kritika mellőzése is hozzájárult. Míg a 10-es években megjelent műveit recenziók egész serege méltatta, addig a két világháború közötti könyveiről többnyire csak elvétve jelent meg bírálat. Ezek nagyrésze (néhány szép kivételtől, Benedek Marcell, Kárpáti Aurél és Komlós Aladár írásaitól eltekintve) is csak a Krúdy-stílussal kapcsolatos közhelyeket ismételtette. Így történhetett meg, hogy — mint Hevesi András megírta¹ — Krúdy halálakor a búcsúztatás a segédszerkesztők magánügye volt, és a nekrológokat kegyelemből megtúrt öreg riporterek írták. (Itt is volt két kivétel: Móricz Zsigmond és Németh Andor írása.)

Munkáinak legszebb és legértőbb méltatását életében mindenkoron íróársainak köszönhette. A *vörös postakocsit* Ady Endre köszöntötte a *Nyugatban*, és nevezte „könnyes, drága,

⁸⁰ H. MARKIEWICZ: Az irodalomtudomány fő kérdései. Bp. 1968. 246.

¹ HEVESI András: Krúdy Gyula. Apolló 1936. 266—273. ua. Krúdy Világa, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1964. 305—312 (továbbiakban: KrV).

gyönyörű" könyvnek, majd a későbbiekben többek között Lovik Károly, Szép Ernő, Kosztolányi Dezső, Tersánszky Józsi Jenő és Németh László recenziói fogadták egy-egy kötetét. Az irodalomtörténészek alig vettek róla tudomást; ez alól úgyszólván csak Schöpflin Aladár volt kivétel, aki több Krúdy-könyvről is írt recenziót, majd az író halálát követően a Nyugatban megjelent szép esszéjében² Krúdy sajátos egyéniségét, stílusát, szoros egységet képviselő élet- és alkotómódját hangsúlyozta. Ugyanitt értékelté műveinek eddigi kritikai fogadtatását is, amikor így írt: „A kritika mindig bajban volt vele. Nem illettek rá a megszokott kritikai kategóriák, nem lehetett rá a szokott mértéket alkalmazni. Nem is írtak róla mást, mint föltétlenül magasztalást, vagy föltétlenül elutasítást. Az írók értették, szerették és igen nagyra becsülték, mert megéreztek benne a rejtett zseniális vonást, amely sohasem tudott egészen kibontakozni, de mindig érezte magát.”

Krúdy első monográfusa is egy kezdő költő, Perkátai (családi nevén: Kelemen) László volt, aki 1938-ban a szegedi egyetemen írt bölcsészdoktori disszertációjában³ a rendelkezésére álló hiányos életrajzi és könyvészeti anyagok, adatok ellenére úttörő munkát végzett az életmű felmérésével és értékelésével. A kezdet nehézségeiből fakadó tárgyi tévedések érthetők; az már kevésbé, hogy alig tulajdonít jelentőséget a Mikszáth-korszakot megelőző, tehát 1901 előtti Krúdy írásoknak, majd a továbbiakban túlhangsúlyozza az író dekadenciáját, sajátos attitűdjét szinte kizárólag szerepjátás hajlamának tulajdonítja, végül az életmű legnagyobb alkotását a stílusban jelöli meg. Összefoglalójában ellentmondásosan úgy véli, hogy Krúdy munkássága tartalmában és tendenciájában a XIX. században gyökerezik és csupán formájában XX. századi. Ugyanakkor igen figyelemreméltó — bár mai ismereteink szerint vitatható — az, ahogyan az életművet korszakokra osztja (a tapogatózás kora; Mikszáth hatás; Szindbád sorozat; átmeneti regények, pesti regények; történelmi regény) és az impresszionista emlékező attitűdre figyelmeztetve megállapítja az író jellemeinek statikusságát. A Szindbád elbeszélések elemzése során párhuzamosan és meggyőzően tárgyalja az író karakterének és írásművészetének fejlődését, differenciáltan felveti a szabad asszociációs szerkesztés és az álomszerűség kérdéseit, és jóllehet érthetetlenül a történelmi regényeket csupán melléktermékeknek tekinti, Bálint György nyomán e művek Dickenst idéző „reális romantizmus”-át fejtegeti. A tanulmány kétségkívül legértékesebb és legmaradandóbb része a *Boldogult úrfikorem*ban elemzése, valamint a Krúdy szerkezeteit, nyelvét és stílusát taglaló fejezetek. E részek lezárásában Perkátai így ír: „... a késői Krúdy-stílus egyenesen ellentéte, tagadása a fiataloké. A túlduzasztott mondatok, a túlnyújtott gondolkodás stb. megül kicsillan az önmagára látó szem keserű ironiája. S ez az ironia a kiábrándult Krúdy végső mondanivalója.” Hozzáteszi még, hogy Krúdy nem *l'art pour l'art* író, hanem „Ellenkezőleg: minden idegzálával benne él a korában, mintegy kísérletezési eszközzel, *életével nyúl bele a kor életébe* (a szerző kiemelése) és nem intellektuálisan.”

A szellemtörténeti hatások és a már említett hiányos tényismeretből fakadó vitatható részletek ellenére Perkátai-Kelemen monográfiája a Krúdy-filológia mindmáig alapvető értéke.

Eklatáns ellenpéldával szolgál Pelyvás-Ferencsik István, aki 1942-ben megjelent tanulmányában⁴ Krúdy életművét mindenestül az impresszionizmus irodalmi irányzatába skatulyázza, az író hőseinek dekadens létszemléletét az íróval azonosítva, többek között kijelenti, hogy Krúdyt csak az élet felülete érdekelte és eleve nem volt magasabb rendű életcélja. A magasabb rendű eszmények híján öncélú művészetének értéke — szerinte — tehát kimerül ez öncélúság formai tekintetben kétségtelenül csak magas mértékkel mérhető ábrázolásában.

A felszabadulást közvetlenül követő években meginduló Krúdy-kiadás néhány jeles rész tanulmányt eredményezett. Közülük Rónay Györgyét⁵ és Mátrai Lászlót⁶ emeljük ki. Rónay mindenképp a Krúdnyál Mikszáthon túllépő intuitív valóság-szemléletet elemzi, és megállapítja, hogy a jellemábrázolás helyébe a világgal való találkozások állapotának ábrázolása lép, ami a hőssel való azonosulás következtében a regény nagyfokú líraiságához vezet. „Minden pillanatban egész múltunk bennünk él — írja tovább Rónay —, s hogy milyen ez a múlt azt nem az határozza meg, hogy milyen volt, mit tettünk és mit éreztünk, hanem hogy abban a pillanatban mit érzünk és e hangulatunkban milyennek látjuk s éljük meg újra múltunkat.” Ebben a kompozícióban az élet természetes formája nem a tevékenység, hanem az emlékezés,

² SCHÖPFLIN Aladár: Válogatott tanulmányok. Szépirodalmi K. 1967. 420—423.

³ PERKÁTAI László: Kr. Gy. Délmagyarországi Nyomdávalalat 1938. 131. p. ua. a szerző családi nevén (Kelemen) a Ferenc József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének 17. sz. kiadványaként, szintén 1938-ban.

⁴ PELYVÁS-FERENCSIK István: A magyar irodalmi impresszionizmus és Kr. Gy. A Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetének kiadása 1942. 58.

⁵ RÓNAY György: Az idő forradalma (Fejezet a modern magyar irodalom életrajzából). Magyarok 1947. 413—430.

⁶ MÁTRAI László: Kr. realizmusa. Magyarok 1948. 22—25. ua. KrV 329—333.

amely az időrétegeződést felbontva szabad asszociációk formájában realizálódik és válik a regényszerkezet alapulvénvé; a tetteikben kudarcot valló hősök tevékenységét ironia kíséri, csak emlékeikben élhetnek teljesen, mert a teljes életet az emlék és nem a cselekvés jelenti. „A valóság itt atomizálódott — állapítja meg végezetül Rónay — s új, másfajta belső renddé alakult; renddé, amelynek törvénye nem a logika, hanem a zene, s ez egyszerre kétfelől is árad a regénybe: a hasonlatok saját hullámverésének ritmusából, meg az írónak abból az érzéséből, hogy a világot csak ilyen dallambeli azonosulással lehet elmondani.”

Mátrai László Krúdy emlékező típusú pszichológiai realizmusát hangsúlyozza, amikor az életművet a vulgáris realizmustól és romantikától egyaránt elkülöníti. „Krúdynak gyakran sikerül az, ami csak a legnagyobbaknak szokott sikerülni: — írja Mátrai — egyesíteni a realizmus maximumát az irrealitás maximumával...” és a továbbiakban ebből vezeti le az író boldogság-kereső attitűdjét és asszociatív kompozícióit, hasonlatait. De összegezésében úgy véli, hogy Krúdy azért nem alkothatta meg a magyar regény realista „koronáját”, mert akárcsak Jókai és Mikszáth abból a kismemességi rétegből származott, amelynek magának sem voltak „döntő társadalmi élményei”, következésképpen írónak sem lehettek. „Műve a realizmusnak sohasem látott remekei, a mindenséggel való együttélés kozmikus erejű dokumentumai. Am igazi regényt írni csak azoknak adatott meg, akik ezenfelül együtt élnek koruk társadalmával is” — foglalja össze tanulmányát Mátrai László. Örkény István? Mátraival részben vitázó cikkében a végkövetkeztetéssel egyetért ugyan, de úgy véli, hogy Krúdy éppen azért nem tudta létrehozni a nagy realista regényt, mert túlságosan is együttélt a hamis illúziókat kergető kor társadalmával, amely erőszakosan az ember és a való természet közé ékelődött.

Sem ez a termékenynek ígérkező vita, sem más e korszakban megjelent Krúdy-tanulmányok, sem pedig az újabb kiadások nem válhattak egy Krúdy-renaisszánsz kiindulópontjává, mert a következő néhány évben a dekadencia és öncélúság címkéje alatt az író egész életműve anatómia alá került.

1954-ben azután a Krúdy-filológia új és minden eddiginél gazdagabb fejezete kezdődött. A Szépirodalmi Kiadó gondozásában egy kötetben, Sötér István előszavával⁸ és Ferenczy Béni illusztrációival megjelent a *Hét bagoly* és a *Boldogult úrfikoromban*. Sötér István az életművet átfogó tanulmányában mintegy „újrachonosította” Krúdyt és ezzel megnyitotta az utat az életmű-kiadás, valamint az oeuvre eddig ismeretlen adatait és anyagait feltáró filológiai munka előtt. A tanulmány mindenekelőtt Krúdy irodalmunkon belüli különállását hangsúlyozza és megállapítja, hogy munkássága „Egy osztály, egy életmód és életszemlélet, — egy irodalmi hagyomány kései, magános hatyúdála.” Továbbá rámutat arra, hogy a jelenet kibékülni nem tudó író miként fordul a már időszerűtlen romantika felé, amely „sokáig, különösen első korszakában gátolja, akadályozza is annak a realizmusnak a kibontakozását, amelynek igényét pedig mindvégig felfedezhetjük nála”. Ennek okát Sötér abban jelöli meg, hogy Krúdy annak a kismemességnek az álláspontját képviseli, amely már kívül került az életen és így az író függetlenséget áhító életmódjával időszerűtlen jelenség, hiszen tulajdon osztálya képes a legkevésbé megérteni őt. Csak a legjelentősebb, a realista művészet nagy, bár ki nem használt lehetőségeit felcsilantó írásaiban tud kitérni ebből az ürességből. Ezt a folyamatot, valamint a részletekben megnyilvánuló „kisrealizmust” követi nyomon Sötér István kivált a *Három király* trilógiáról, valamint a kötetben megjelent két regényről adott konkrét műelemzésekben.

A következő években, kivált 1957-től egymás után jelentek meg az újabb, és immár számos eddigi kiadatlan írást tartalmazó Krúdy kötetek. Hosszas előzetes tárgyalások után, 1957-ben, egyfelől a jogutódok, másfelől a Magvető, illetve a Szépirodalmi Könyvkiadó között létrejött az életmű kiadására vonatkozó szerződés is. Csak ennek keretében 1957—1968-ig 32 kötetnyi Krúdy-írás jelent meg. A sorozat történetéről, kialakulásáról, a benne foglalt nagymennyiségű eddigi ismeretlen anyagról, valamint a kiadással párhuzamos alapvető bibliográfiai munkáról itt most nem szólnok, mert ezt részletesen tárgyaltuk az író 90. születésnapjára megjelent Emlékkönyvben.⁹ Itt elsősorban azokra a sorozat keretében utószóként megjelent tanulmányokra hívjuk fel a figyelmet, amelyek immár a teljesen ismertnek tekinthető életmű alapján elemzik és állítják új megvilágításba Krúdy munkásságát. Közülük is kiemelkedik Szauder József négy tanulmánya,¹⁰ amely a Szindbád-hasonmás megszületésétől az oeuvre lezárásáig

⁷ ÖRKÉNY István: A Krúdy vita. Magyarok 1948. 114—116. ua. KrV 333—335.

⁸ SÖTÉR István: Kr. Gy. (Előszó a *Hét bagoly* és a *Boldogult úrfikoromban* kiadásához.) Szépirodalmi K. 1954. I—XXVI. ua. S. I.: Romantika és realizmus. Szépirodalmi K. 1956.

⁹ BARTA András: Egy határtalan életmű határai. Kr. Emlékkönyv, Szabolcs Megyei Lapkiadó Vállalat, Nyiregyháza 1968. 90—110. ua. Valóság, 1968. 9. sz. 90—96.

¹⁰ SZAUDER József: Szindbád születése. — Utószó A szerelmi bűvészinas című elbeszéléskötethez. Magvető K. 1960. 631—656. Sz. J.: Szindbád elmúlása. — Utószó az *Éji zene* című elbeszéléskötethez. Magvető K. 1961. 565—594. Sz. J.: Szindbád feltámadásától Szindbád megtéréséig. Utószó A madárijesztő szeretője című elbeszélés kötetéhez. Magvető K. 1964. 543—569. Szindbád megtérésétől a Purgatórium-ig.

kiséri nyomom és tárja fel mindedig legalaposabb, legelmélyültebb elemzéssel Krúdy elbeszélő művészetét.

Szaunder József már 1948-ban megjelent esszéjében¹¹ felhívta a figyelmet arra, hogy Krúdy emlékező típusú hősei az aktuálishoz mérten „időtlen” szférában élnek, mely idő „úgy lappang az aktuális mögött, mint a tárgyakban az azokat létrehozó s belőlük kifejtendő folyamat”. Ugyanitt elemzi az e két időréteg kölcsönhatása következtében létrejövő, Krúdyra jellemző stílusjegyeket is. Egy 1956-ban megjelent előszavában¹² pedig (különösen az író 1918–19-es publicisztikája alapján) Krúdy politikai és világnézeti állásfoglalását taglalja, majd rámutat arra, hogy a kismenység kései leszármazottja miként számol le végleg élete alkonyán írt műveiben a dzsentrivel kapcsolatos illúzióival, miként vádolja az 1849-től 1919-ig eltelt időszak becstelenségét, züllését. Szaunder József négy — előbb már említett — műelemzésekben gazdag és Krúdy elbeszélő művészetének teljes fejlődését bemutató tanulmányát rendkívül nehéz röviden összefoglalni, ezért a legcélravezetőbbnek az mutatkozik, ha őt magát idézzük, aki így összegezi az általa adott pályaképet: A „pályakezdés bővelkedik az ironikus szemléletű és stílusú, kritikai realista erejű elbeszélésekben — velük a gyermekkori emlékek, a szépségi és nyírségi tájak és emberek tapasztalatai nyomán Krúdy fokozatosan eltávolodott mestereitől (Mikszáthtól, Dickenstől, Turgenyevtől). 1909 és 1913 közé esik *A vörös postakocsi*val megkoronázott első nagy alkotói korszak, Szindbád első ideje. Új hőstípus, új szemlélet, új elbeszélő stílus tört be vele irodalmunkba, a cselekményt s jellemfejlődést háttérbe szorító hangulat lírai-epikai, álmodozó, az idő folyamatát az emlékezéssel felfüggesztő impresszionista stílus. S már senki sem volt (Adyn kívül), aki — bár belülről — oly szigorú bírálója lett volna a dzsentri semmibe foszló társadalmi létének, mint ő. 1913 után a Szindbád-figurára még jellemző szemléleti egység fokozatosan felbomlik. Önállósult alakok ironikus ábrázolása születik egyfelől (amely nem zárja ki az író részvétét), másfelől a lírai azonosulást már nem nagyon elősegítő önarcképfiguráké. Az irónia és az új, erősen asszociatív hangulatfestés, többszölamú időrétegeken keresztülvibráló líraiság később majd egyesül egymással. S a szimbolikusan is valóságáttató és fojtottan bíráló novellák sora (1916–23) után 1926-tól 1930-ig kibontakozik Krúdy életművének második, méreteit és értékeit tekintve az elsővel vetekvő, nagy korszaka. A tárgyias stílusú remek, *Az élet átom*, majd a *Zöld ász* és a legutolsó Szindbád alakmások „mágikus” realizmusa épül ki ekkor, kevéssel az író halála előtt s annak szorításában.”¹³

Az életmű-kiadás további kötetéhez Gordon Etel, Kristó Nagy István, Kozocsa Sándor, Tóth Lajos és Udvarhelyi Dénes, valamint e cikk szerzője írt utószót. A sorozatban folyamatosan közölt, a teljes életmű felmérésére törekvő bibliográfiai adattár a könyvkiadásban megjelent műveket illetően Kozocsa Sándor kutatásaira támaszkodott, egyebekben Katona Béla, Perepatits Antal, Tóth Lajos és Udvarhelyi Dénes, Gordon Etel, valamint a napi- és hetilapokban, folyóiratokban található, eddig nagyrészt ismeretlen anyag felkutatását illetően nagyrészt e sorok írójának munkája.

A Krúdyt ért világirodalmi hatások közül Dickensé mellett kétségkívül Turgenyevé a legjelentősebb. Diószegi András egy 1961-ben megjelent tanulmányában¹⁴ a századvégi magyar prózával összefüggésben sokoldalúan elemzi az orosz író Krúdy egész pályafutására kisugárzó hatását és megállapítja: „... a Gyulaival, a két Arannyal, Reviczkyvel kezdődő, a századvég prózában Petelei, Gozdu, Iványi, Justh novelláiban és regényeiben folytatódó s Krúdyban tetőződő és kifáradó tulajdonság — a mélyebb pszichológiai igény, a léleklátásnak a modern realizmusban olyannyira nélkülözhetetlen képessége és visszfényeként egy, az élet mélyebb, filozófikusabb átértésére való törekvésnek, egy lirává oldódó, hangulatokba mosódó reflexió s hajlam”, ha bekerülhetett volna irodalmunk főáramába, akkor a fenti nevekkel fémljezett második vonulat, igazi európai magaslatra emelkedhetett volna. Ha a „második vonulat” kifejezés Krúdyt illetően vitathatónak látszik is, kétségtelen, hogy Diószegi hatáselemzése a világnézet és stílus sajátos, bizonyos értelemben „örökölt” összefüggéseit illetően fontos korrespondenciákra mutat rá.

Katona Béla, akinek az ifjúkori életrajzi adatok, a nyírségi kapcsolatok és a pályakezdő írások felkutatása terén sokat köszönhet a Krúdy filológia, az 1965-ben a Debreceni Kossuth

Utószó az Utolsó szivar az Arabs Szürkénél című elbeszéléskötetekhez. Magvető K. 1965. II. köt. 523–560. A Szindbád születése és a Szindbád elmúlása című tanulmányok Sz. J. A romantika útján című kötetében is megjelentek. Szépirodalmi K. 1961. 376–396., ill. 397–420.

¹¹ SZAUDER József: Krúdy-hősök. Ujhöld 1948. II–V. sz. 80–89.

¹² SZAUDER József: Bevezető a Valakit elvisz az ördög című négy kisregényt tartalmazó kötethez. Alföldi Magvető, Debrecen 1956. 7–26. ua. Sz. J. A romantika útján című kötetében Szindbád Purgatóriuma címen, 421–437.

¹³ Utószó az Arabs Szürkénél, a Szindbád megtérésétől a Purgatórium-ig című t. 559–560.

¹⁴ DIÓSZEGI András: Turgenyev magyar követői. Tanulmányok a magyar–oros irodalmi kapcsolatok köréből című kötetben, Akadémiai K. Bp. 1961. 84–137.

Lajos Tudományegyetemen megvédett egyetemi doktori disszertációjában¹⁵ az író pályakezdő éveit mutatja be. Egyszer s mindenkorra elosztja azt a korábban gyakori tévhitet, hogy a századfordulóra terjedő pályaszakasz írásai nem képviselnek számbaveendő értékeket; meggyőzően igazolja, hogy a későbbi lírai-nosztalgikus hangvételnek gyökerei ide nyúlnak vissza.

A *Magyar Irodalom Történetének* 5., 1965-ös keltezésű kötetében Czine Mihály foglalja össze az eddigi kutatások alapján, és teljesíti ki a maga műelemzéseivel Krúdy pályaképét. „Nem volt kisebb művész Móricznál — írja —, művészi eredményei nem színtelenebbek, de világa mégis szűkebb lett Móricznál. Kevesebbet mondott, s többnyire mellékmondatokba szorult nála a lényeges... Az irodalomtörténet alig-alig győzi felmérni művészete értékeit. A hagyományos formák feloldása, a szabad asszociációk érvényesítése, az időérzet lírai felbontása, az idő 'dallamosítása', a nagyítás, a képek egymásba oldása mind-mind az ő hozománya. Zenei-ritmikai fogantatású stílust teremtett, nosztalgikusan édes prózát.”¹⁶

A Krúdy-filológia legújabb eredménye Szabó Ede nevéhez fűződik.¹⁷ Ő, aki már a *Magyar Klasszikusok* 1957-ben megjelent elbeszélésgyűjteményéhez írt magvas esszéjében¹⁸ markáns portrét rajzolt Krúdyról és ugyanítt, valamint az *Asszonyágok díja* 1968-as kiadásához írt utószavában találó műelemzésekkel szolgált, most az író alkotásainak és vallomásainak tükrében rajzolja meg a pályaképet. Konceptiójának bemutatására ezúttal azonban mégis a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1968. október 18-án, Nyíregyházán tartott vándorgyűlésen elhangzott korreferátumából idézünk. Az életmű hármastétegeződéséről szólva többek között ezt mondta:¹⁹ „Első az idill, az érzelmesség, a romantika, vagyis a líra; a második az előbbinek állandóan felszikkasztó ellenpólusa: a dezillúzió, a kritika, az ironia... a valóság ábrázolására törekvő burkolt epika; a kettő kibékíthetetlen antagonizmusából nagyfeszültséggel csap ki a démonia, a szenvedély, a zaklatottság, meghasonlás, a pusztulás drámája.”

A rendkívül mozgalmas és regényes életet élő író *biográfiáját* illetően évtizedekig meglehetősen bizonytalanság és homály uralkodott. Életrajzírói hitelesnek tekintették különböző alkalmakra publikált, olykor pontatlan önéletrajzeit, valamint a regényeibe beillesztett szubjektív autobiografikus részleteket. Bizonyos vonatkozásokban növelte a homályt Krúdy Péter értékes útbaigazításokat is tartalmazó, 1938-ban megjelent *Krúdy Gyula élettörténete* című munkája. Az alaposabb kutatómunka ezen a téren csak az ötvenes években indult el: Olty Antal,²⁰ majd Perepatits Antal²¹ emlékezései, illetve gyűjtései hozták az első részeredményeket. A megbízható dokumentumok összegyűjtését, valamint a sok tekintetben szubjektív, ám így is sokatmondó kortársi emlékezők írásban történt rögzítését Tóbiás Áronnak köszönheti a Krúdy-kutatás.²² Munkájának életrajzi vonatkozású fejezeteihez igen nagy és becses segítséget nyújtottak az író gyermekeinek (Gyula, Mária, Zsuzsa) és hűgának (Ilona) írásbeli, illetve szóbeli emlékezései. Felsorolni is lehetetlen mindazoknak a nevét, akik egy-egy részlet megvilágításával hozzájárultak a biográfia minél teljesebbé tételéhez, de itt feltétlenül megjegyzendő, hogy az összegyűjtött emlékezőket szigorú kritikával kell kezelnünk, mint ezt Katona Béla már említett disszertációjában a gyermek- és ifjúkorra vonatkozóan már megtette.

*

Fontos hozzájárulást jelentettek továbbá a Krúdy-filológiához azok a nyelvészeti szakfolyóiratokban megjelent tanulmányok, amelyek az író stílusának sajátosságait elemezték. Itt mindenekelőtt Herczegh Gyula²³ és Orosz Sándor²⁴ publikációira hívnánk fel a figyelmet.

Örvendetes, hogy ma már szinte lehetetlen valamennyi Krúdy munkásságával és élettörténetével foglalkozó tanulmányt, közleményt, emlékezőt számba venni. Jelen cikkünkben a legfontosabbak kiemelésére törekedtünk; a nem említettek adatait az olvasó megtalálja a jegyzetekben felsorolt művek valamelyikében, főként a Krúdy Világában. A pályakép kezd már összeállni, az alapos és mélyrehatóan elemző, részletes marxista szemléletű monográfia

¹⁵ KATONA Béla: Kr. Gy. pályakezdése (Kéziratban.) 371.

¹⁶ CZINE Mihály: Kr. Gy. A magyar irodalom története, 5. köt. 370–388. Akadémiai K. 1965.

¹⁷ SZABÓ Ede: Kr. Gy. alkotásai és vallomási tükrében. Szépirodalmi K. 1970. 269.

¹⁸ SZABÓ Ede: Kr. Gy. Előszó a Magyar Klasszikusok Válogatott elbeszélések című kötetéhez, Szépirodalmi K. 1957. 7–41.

¹⁹ Idézi NAGY Miklós: Kr. és Jókai című tanulmányában, It 1970. 118.

²⁰ OLTY Antal: Kr. Gy. Egy kortárs visszaemlékezése. (Kézirat.) MTA Eötvös Könyvtár. 41.

²¹ PEREPATITS Antal: Kr. nyomában. KrV. 707–720.

²² Krúdy Világa, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadása, Budapest 1964. Gyűjtötte és írta: TÓBIÁS Áron.

²³ HERCZEGH Gyula: Mondatszerkezetek Kr. stílusában. MNyr 1951. 324–332. — H. Gy.: Kr. hasonlatai. MNyr 1959. 41–58.

²⁴ OROSZ Sándor: Kr. Gy. szimbólumairól. MNyr 1961. 421–435.

azonban még várat magára. Igaz, ugyanez több kiemelkedő jelentőségű írónkkal kapcsolatosan is elmondható.

Féja Géza, aki Krúdy művészetének egyik első méltatója volt, és aki a közelmúltban egy jeles és gondolatgazdag cikkben²⁵ ismét tanújelét adta rajongásának és hozzáértésének, egy ízben így írt: „Nem is értette kora, a konzervatívok éppúgy nem tudtak mit kezdeni véle, mint a forradalmárok. Krúdy a holnapután írója, alakja egyre növekszik, s a jövődő talán a legnagyobb magyar prózairót szemléli majd benne.” Az író utókorát, különösen az elmúlt tizenöt esztendőt áttekintve úgy tűnik, hogy e holnapután mind közelebb kerül hozzánk.

Barta András

²⁵ FÉJA Géza: Krúdy, a lángelme. Kortárs 1968. 215-235.